

הרב ד"ר יהודה קופרמן

מעמד הר סיני בספרות הפרשנית*

מטרת המעמד

שמות יתרו י"ט, ט: "הנה אנכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם בך יאמינו לעולם".
על החשיבות של מעמד הר סיני, לעומת מתן תורה מסיני, מצינו כבר אצל בעל ההגדה אשר כתב: "אילו קירבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה - דיינו". וכן מצינו בפירוש חז"ל את הכתוב (מובא ברש"י) "יום חתונתו" - יום מתן תורה שעטרוהו להם כמלך וקיבלו עולו. "יום שמחת לבו" - זה שמיני למילואים שנתחנך בו המשכן במדבר". אולם ליד פירוש זה מצינו (מדרש רבה, פרשת נשא י"ב, ה) ש"יום חתונתו" - הוא מעמד הר סיני, ואילו "יום שמחת לבו" - הוא מתן תורה. הרי שוב מופיע מעמד הר סיני כדבר נפרד ממתן תורה, וקובע ברכה מיוחדת בפני עצמה.

ואמנם נשאלת השאלה, לשם מה היה נחוץ המעמד הכביר הזה של כשני מליון נפש מרוכזים ליד הר סיני, קולות וברקים? ועוד, הרי אנו מאמינים בני מאמינים "כי זה אמת וברור שכל התורה כולה מבראשית ועד לעיני כל ישראל, הגיע מפיו של הקב"ה לאזנו של משה" (רמב"ן, הקדמה לחומש בראשית). ואם קיבלנו מפי משה, ולא מפי הגבורה, כמעט את כל תרי"ג המצוות, ורק מספר קטן¹ קיבלנו מפי הגבורה, מדוע היה נחוץ להפוך עולמות - פשוטו כמשמעו - כדי שיזכו אבותינו לשמוע מצוות אחדות מפיו יתברך?

ועוד קשה, שהרי בסופו של דבר, לא יצאה אפילו התכנית הצנועה הזאת מן הכוח אל הפועל, באשר אבותינו ביקשו (שמות כ', טז): "דבר אתה עמנו ונשמעה, אל ידבר עמנו אלקים פן נמות". ועוד התישו את כוחו של משה, כאשר ביקשו (דברים ה', כד): "קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלקינו, ואת (לשון נקבה) תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלקינו אליך ושמענו ועשינו". ולא זו בלבד שביקשו לשנות את התוכנית המקורית של השי"ת (שם פסוקים כ-כב): "והי' כשמעם את הקול... ותאמרו הן הראנו... ועתה למה נמות", אלא אף קיבלו * מאמר זה מהווה פרק ראשון מתוך שלושה. מסיבות טכניות הקשורות במערכת "שמעתין" הם יפורסמו בחוברת הבעל"ט.

1. להלן יוגדר מהו המספר הזה לפי הדעות השונות.

ברכת "יִישֶׁר כּוֹחַ" מאתו יתברך (שם פסוק כה): "...שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך - היטיבו כל אשר דברו".
אם כן, בתחילה מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר?! ומן הראוי להפנות תשומת הלב לביטויים: "קול דבריכם", ו"קול דברי העם הזה", כאשר "השומע" הוא הקב"ה. אמנם מצינו להיפך (שם ד', יב) "קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול", (דברים ה', כ): "כשמעם את הקול".

הכוונה לכך, שבעוד משה רבינו שמע את "דבר ה'", הם שמעו רק את "הקול" דהיינו 'קליטת מסרי מסוים, לעומת התוכן המדויק'.² ברור שאין ליחס לקב"ה שמיעה כללית ולא מדויקת! לכן נראה לפרש שמשמעות ה"קול" - לעומת "היטיבו כל אשר דברו" - הוא לטון ובמילא לכוונה במה שאמרו. לכן (דברים ה', כו): "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי... כל הימים..." ובוחרן לבבות הוא אשר שמע לא רק דבריהם, אלא גם את כוונתם הטהורה אשר מצאה לה ביטוי בטון בו דיברו.

בעל כרחנו, אפוא, לעמוד על השאלה הנוקבת, והיא: לשם מה מעמד הר סיני לעומת מתן תורה, הרי מתן תורה הוא מושג ימפניו של הקב"ה לאונו של משה, או ימשה קיבל תורה מסיני ומסרה...? בעוד מעמד הר סיני מצטייר אצלנו כמוסד. לשם מה איפוא היה נחוץ מוסד - מעמד זה כחלק מהותי, וכאילו כתנאי מוקדם, למאורע היסטורי של תורה מסיני או תורה מן השמים?

בסוגיה זאת חלוקות הדעות בין גדולי המפרשים.

ר' אברהם אבן עזרא - שמות י"ט, ט ד"ה ויאמר

"דע כי מצרים, והודו מבני חם... וחכמי הודו נותנים ראיות כפי מחשבתם, כי לא יתכן שידבר השם עם האדם וחי'.³ וישראל היו במצרים (ובמילא הושפעו מדעותיהם), והיו בהם (במצריים) אנשים על דת האמונה הזאת.⁴ והיתה נבואת משה בספק אצלם. ואין טענה ממילת 'ויאמינו' בה' ובמשה עבדו' (שמות י"ד, לא), כי כתוב 'וירא ישראל', ולא כל ישראל. ואילו היה כתוב 'כל ישראל',⁵ ידבר על הרוב כמשפט הלשון. כמו 'וימת כל מקנה מצרים' (לעיל ט', ו) ואחר כך כתוב 'שלח העז את מקנך' (שם שם כט).

2. על פי רמב"ם ב"מורה נבוכים" ב', לג. ועיין להלן אצל בעל "משך חכמה" במחלוקת רמב"ם ורמב"ן בעניין שני הדברות הראשונים.

3. ולפי דעתם אין באפשרות שהנבדל מן החומר ידבר עם המורכב בחומר - "יהל אור".

4. והמה כת אברהימי מחכמי הודו אשר כיחשו בנבואה, וכן היתה על פי אמונת מצרים להכחיש הנבואה, ובני ישראל שנתגדלו ביניהם, נשקעה דעתם גם כן באמונתם - "יהל אור".

5. גם מזה לא הייתה ראייה שאין אצל בני ישראל כאלה אשר אינם מאמינים בנבואה.

[וכן ר' אברהם אבן עזרא - שמות שם ד"ה בדברי עמך עשרת הדברים - אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם האדם וחי"].

ר' אברהם אבן עזרא - שם, שם ד"ה וגם בך יאמינו

"שאתה נביא, ויוסר הספק⁶ ממחשבותם. והנה כתוב מפורש 'היום הזה ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי' (דברים ה', כא)⁷. ועוד כתוב שם 'כי מי כל בשר אשר שמע קול אלקים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי' (שם שם, כג). ושם כתוב 'קרב אתה ושמע' (שם שם כד), וזהו 'וגם בך יאמינו לעולם'⁸."

דברי אבן עזרא ברורות מיללו - מדובר על עצם האפשרות של נבואה בין הקב"ה ובשר ודם, כאשר במקרה דנן נושא הדיון הוא משה רבינו. לא מדובר על ייחודיותה של נבואת משה ("פנים אל פנים", "פה אל פה") ואין זכר למושג נצחיות התורה אשר אינה מוחלפת⁹. על עמדתו זאת של ראב"ע, חולק הרמב"ן, אחרי הבאתו את דברי ראב"ע במלואם.

רמב"ן - שם ד"ה בעבור ישמע העם בדברי עמך

"ואינו נכון. כי זרע אברהם לא יסתפקו בנבואה, כי האמונה בה (בנבואה) מאבותם. וכבר אמר עוד 'ויאמן העם' (ד', לא), 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו' (י"ד, לא). ואם לא נאמר שם 'כל העם' ויכל ישראל' (כטענת אבן עזרא) אף כאן לא נאמר 'בעבור ישמע כל העם'."

והנכון בעיני שיאמר 'אני בא אליך בעב הענף' כי תגש אתה אל הערפל - 'בעבור ישמע העם' דברי, ויהיו הם עצמם נביאים בדברי, לא שיאמינו מפי אחרים (ועיין להלן אצל הרמב"ם ניסוח ברור בדבר ההבדל בין עדות אישית ובין מפי אחרים), כמו שנאמר (דברים ד', י) 'באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי' (כלומר, ולא מפי אחרים) אשר (=כדי ש) ילמדון ליראה אותי כל הימים."

רמב"ן - שם, שם ד"ה וגם בך יאמינו

"לנצח בכל הדורות (הוא פירוש "לעולם" שהשמיט מדיבור המתחיל), ואם יקום בקרבם נביא או חולם חלום כנגד דבריך, יכחישוהו מיד, שכבר ראו בעיניהם ושמעו באזניהם שהגעת למעלה העליונה בנבואה¹⁰. ויתברר להם ממך

6. בדבר האפשרות שהשם ידבר עם אדם, כלומר עצם אפשרות הנבואה.

7. הרי שלא על נבואת משה רבינו כנבואת תורה מדובר.

8. כלומר, לא יהיה להם ספק על זה שמשה רבינו היה נביא.

9. ראה להלן אצל הרמב"ן והרמב"ם.

10. הרמב"ן לשיטתו שבשני הדברות הראשונים היו ישראל באותה דרגה עם משה רבינו

מה שכתוב (במדבר י"ב, ו-ח) 'אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. לא כן עבדי משה, בכל ביתי נאמן הוא. פה אל פה אדבר בו'. ובסוגיית "בך יאמינו לעולם" כותב הרמב"ן בפירושו לחומש דברים (ד', ט בד"ה רק השמר לך וגוי' ושמור וגוי' פן תשכח) בו חולק נמרצות על פירש"י המייחס פסוק זה בעל שלוש אזהרות לא למנין המצוות כי אם לפסוקים הקודמים "רק עם חכם ונכון הגוי הגדול הזה" וזה לשונו:

רמב"ן - דברים ד', ט ד"ה רק השמר וגוי' פן תשכח את הדברים

"...הנה קודם שיזכיר הדברות שנאמר שם, הזהיר במצוות לא תעשה שלא נשכח דבר מן המעמד ההוא ולא נסירהו מלבנו לעולם. וצוה במצוות עשה (אמנם לא בתרי"ג, אלא כחלק ממצוות תלמוד תורה - עיין להלן בספר המצוות) שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה ("ורואים את הקולות"). והתועלת במצוה הזאת גדולה מאד. שאם היו דברי תורה באים אלינו מפי משה בלבד (כמו כל נבואה שהנביא משמיע אותה, וללא מעמד הר סיני) אף על פי שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים¹¹, אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום (ע"פ דברים י"ג, ב) ויצוינו בהפך מן התורה, ונתן אלינו אות או מופת¹², יכנס ספק בלב האנשים¹³. אבל כשמגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק (מטיל ספק), ונשקר אותו, לא יועילהו אות ולא יצילהו מופת מן המיתה בידיו, כי אנחנו יודעים בשקרותו¹⁴. זהו שאמר שם "וגם בך יאמינו לעולם"¹⁵.

וכאשר הרגישו שאינם יכולים עוד, ביקשו "דבר אתה עמנו ונשמעה". וזה לא כשיטת הרמב"ם שאף בשני דברות ראשונים היו בדרגה נבואית נחותה מזו של משה, וגם שלא כשיטת הספורנו, שמשה ירד אל דרגת בני ישראל בזמן הדברות, ולא שהם עלו לדרגתו - עיין בכל זה בהמשך.

11. במקרה דנן, הן האותות והמופתים שעשה משה לבני ישראל ואצל פרעה, והן עצם המכות וקריעת ים סוף וכד', אשר כולם מעידים נאמנה על זה שהוא נביא מוחזק.
12. כך שגם הוא נביא מוחזק, שהרי גם הוא בבחינת "נביא מקרבך מאחיד", וגם הוא קיבל חזקת מוחזק על ידי אותות, כאשר "כמוני יקים לך ה' אלקיך".
13. כאשר הוא סותר את דברי משה, כי מאי אולמיה האי (משה) מהאי (הסותר את דבריו). וכשם שמשה העמיס עליהם תר"ו מצוות מעבר לשבע מצוות בני נח, כך הפה של הקב"ה שאסר על ידי משה הוא הפה אשר התיר על ידי הנביא החדש המוחזק בחזקת כשרות. והרי גזירת הכתוב "אליו תשמעו!"
14. באשר אינו סותר את דברי משה, אלא סותר את אשר "עינינו ראו ולא זר, ואזנינו שמעו ולא אחר... למה הדבר דומה? לעדים שהעידו לאדם על דבר שראה בעיניו, שאינו כמו שראה" (רמב"ם הלי יסודי התורה ח, ב).
15. כלומר, המעמד לא בא לאמת נבואה בכלל ואף לא נבואת משה בפרט, כי אם לאמת את הייחודיות של נבואת קבלת מצוות התורה בצורה כזאת שמכאן ואילך זאת התורה אינה מוחלפת, באשר 'אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה נגד תורת משה, לא בבל תוסיף ולא בבל תגרע.

והרמב"ן חוזר על עמדתו זאת בספר המצוות, המצוה השנייה (ל"ת) שהרמב"ם לא מנה והרמב"ן (ולפניו הבה"ג) מנה, שם הוסיף "והיא יסוד גדול בתורה... כי לימוד אמונת התורה הוא לימוד תורה". הרי היסוד של עליונות נבואת משה על כל נבואה שתהיה אחר מעמד הר סיני.

רמב"ן - שמות י"ט, ט ד"ה וגם בך יאמינו לעולם

"וכן מה שאמרו (דברים ה', כב) 'היום הזה ראינו כי ידבר אלקים את האדם', לומר הנה נתקיים אצלנו הדבר בראיית עינינו כאשר היה חפץ האלקים, ומעתה (שם פסוק כד) 'קרב אתה' - שידענו בך שהגעת למעלה הגדולה - 'ושמע את כל אשר יאמר ה'... ושמענו (מפיך) ועשינו', שכבר נאמנה נבואתך כי היא העליונה על כל הנביאים".

הרי שמעמד הר סיני נועד לשוות לנבואת משה מעמד איכותי ייחודי - "עליונה על כל הנביאים" - ובזה מובטחת נצחיות התורה, באשר לא יוכל שום נביא לסתור את דבריו בבל תוסיף או בל תגרע. עליונות זאת נראתה בעליל רק פעם אחת בהיסטוריה, עליה העידו שש מאות אלף אנשים, "ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאילו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו ולא נחיל אותם דבר הבל ואין בם מועיל (ע"פ ירמיהו ט"ז, יט), והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם, אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו וכל מה שספרנו להם" (רמב"ן דברים ד', ט).

אולם הרמב"ן בעצמו, לא נמנע מלהביא לתשומת לבנו את דרשת המכילתא על יסוד "וגם בך יאמינו לעולם" - "גם בך וגם בנביאים העתידים לעמוד אחריו". על זה מעיר הרמב"ן: "מטין דבריהם לדעת רבינו אברהם" (אבן עזרא). כלומר, לעומת שיטת הרמב"ן העוסקת בייחודיות של נבואת משה ובמילא בנצחיות התורה, על ידי שלילת דברי נביאים העומדים בסתירה לדברי משה, הרי שהמכילתא עוסקת בחיוב דברי אותם הנביאים לדורות, העולים בקנה אחד עם דברי משה - עד כדי הוראת שעה ועד בכלל, כאלוהו בהר הכרמל - אף היא כחלק מנצחיות התורה במצוה שנצטוונו בה, "אליו תשמעון".

כי זאת לדעת - ליד "זאת התורה אשר אינה מוחלפת", זכינו גם ל"נבואה שהוצרכה לדורות", היא אשר נכתבה, כאשר יש להבחין בין הנצח של חמשה חומשי תורה¹⁶ ובין הלדורות של ספרי הנביאים, שאולי עתידים ליבטל לעתיד לבוא עם תום תקופת ה"לדורות". כי אז תהיה הדרגה הרוחנית כה גבוהה, שגם בלי דברי הנביאים נוכל ללמוד את כל תורתם הישר מן התורה עצמה, כאמרם ז"ל (תענית ט, ע"א): "מי איכא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמיזי באורייתא.

16. ואולי גם מגילת אסתר הנדרשת כאמיתה של תורה.

ומפרש רש"י ד"ה דלא רמיזה - "משכח בלוריינתא, שכחומש הוא יסוד נביאים וכתובים, וכולם יש סמך למלוא מן התורה".

ושמא לזה התכוונו חז"ל באמרו (נדרים כב, ע"ב): "אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד". כלומר, לולא החטא, הייתה דרגתם כה גבוהה, שיכלו ללמוד ולדייק את כל הכתוב בנביאים וכתובים ישר מחמשה חומשי תורה¹⁷.

בעוד הרמב"ן בספר המצוות (מצות ל"ט מספר ב' "שהרב שכח") התייחס ואף הסתמך על דברי הרמב"ם ("וכבר ביאר הרב זה בספר המדע, והוא יסוד גדול בתורה"), מן הראוי ומן הרצוי לעיון שוב בדברי הרמב"ם, כי לפי הנראה יש בו היבט מיוחד שלא מצינו אצל אחרים.

רמב"ם - יסודי התורה פרק ח' הלכה א

"משה רבינו - לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי אותות יש בלבו דופי, שאפשר שיעשה האות בלט ובכישוף. אלא כל האותות שעשה משה במדבר - לפי הצורך עשאו, לא להביא ראיה על הנבואה... ובמה האמינו בו (בסוגיית מתן תורה ונצחיותה) במעמד הר סיני (הרי שהמוסד "מעמד הר סיני" הוא אשר נתן את הנצחיות למושג "מתן תורה"). שעניינו ראו ולא זר, ואזנינו שמעו ולא אחר: האש והקולות והלפידים, והוא (משה) נגש אל הערפל, והקול מדבר אליו, ואנו שומעים..."

כלומר, יש כאן עדות היסטורית של עם שלם "כי ידבר אלקים את האדם וחי". עד כאן אנו שומעים את מקור ויסוד דברי הרמב"ן. אולם נשאלת השאלה: מה בעצם שמעו בני ישראל כשהקול מדבר אליו? האם הייתה זאת חויה נבואית שה' מדבר אל משה, בלי לדעת את תוכן הדיבור, ואם כן במה זה קשור אל "זאת התורה אינה מוחלפת"? אמנם יש כאן עדות היסטורית שנבואת משה שונה מכל נבואה אחרת שתבוא לנביא, ואולי באמת זה מספיק לדחות כל נסיון של נביא אחר - נחות דרגה - לסתור את דברי משה, באשר הקטן אינו יכול לסתור את דברי הגדול. אולם מהמשך דברי הרמב"ם (על פי המובא ב"ספר העיקרים") נראה לומר שלרמב"ם דרך אחרת עמו אודות הקשר בין "אנו שומעים" ובין נצחיות התורה, אשר למענה זכינו למעמד הר סיני.

ואנו חוזרים אל לשון הרמב"ם: "ואנו שומעים: משה משה לך אמור להם כך וכך!" וטרם נמשיך בדברי הרמב"ם המביא פסוקים נוספים לחזק את עמדתו,

17. ועיין רמב"ם הלכות מגילה ב, ח (ומקורו בירושלמי מגילה פ"א, ה"ה): "כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין להיבטל לימות המשיח חוץ ממגילת אסתר, הרי היא קיימת כחמשה חומשי תורה וכהלכות תורה שבעל פה שאינן בטלין לעולם".

עלינו לפרש את הלשון - התמוהה קצת - ש"אנו שומעים משה משה לך אמור להם כך וכך"!! ואתמהא! מנין המציא הרמב"ם את הדיבור הזה של הקב"ה!! זאת ועוד - אם אנחנו שמענו "כך וכך", לשם מה נחוץ משה רבינו!! התשובה לדבר בגירסא המובאת ב"ספר העיקרים", וזה לשונו:

ספר העיקרים מאמר ראשון פרק י"ח

"וזהו מה שכתב הרמב"ם בספר המדע בפרק ח' מהלכות יסודי התורה: משה רבינו... ואנו שומעים, משה משה (דברים ה', כז-כח) 'לך אמור להם שובו לכם לאהליכם. ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם' וגו'.

ברורות דברי הרמב"ם מיללו. כל עם ישראל שמע שהקב"ה אמר למשה, שהוא עומד לתת לו את המצוה והחוקים והמשפטים אשר הוא אמור ללמד את בני ישראל! וכי יש עדות היסטורית מהימנה יותר מאשר זאת!! לפי הנראה הלשון "כך וכך" ברמב"ם החליף את הלשון וכו', כאשר הכוונה למקרא מלא בחומש דברים אודות מעמד הר סיני, כשמילות הזיהוי הן: "לך אמור להם". לפי זה מובן היטב המשך לשון הרמב"ם.

רמב"ם - הלכות דעות ח', א

"ומניין שמעמד הר סיני היא הראיה לנבואתו שהיא אמת שאין בה דופי? שנאמר (שמות י"ט, א): 'הנה אנכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם', מכלל, שקודם דבר זה [מעמד הר סיני בו שמעו את קולו של הקב"ה המבשר למשה רבינו שילמד אותו את התורה, אשר הוא ילמד את בני ישראל] לא האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעד, אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה".

ראינו לעיל שהרמב"ם הביא את דברי המכילתא, ה"נוטה לדעת ראב"ע", נראה לומר לפי עיון עתה בדברי הרמב"ם, שהכוונה לא לדעת ראב"ע בסוגיית נבואת משה, כי אם לדעתו בסוגיית "יאמינו לעולם", דהיינו הנביאים העתידים לקום לעם ישראל אחרי מות משה רבינו.

רמב"ם - יסודי התורה ח', ב

"...נמצאת אומר, שכל נביא שיעמוד אחר משה רבינו - אין אנו מאמינים בו מפני האותות לבדו (שהרי בלאו הכי חייב לעשות שלושה אותות כדי לזכות במעמד נביא מוחזק, שיש לו רשות לצוות על הוראת שעה וכד') כדי שנאמר: אם יעשה אות נשמע לו לכל מה שיאמר (כלומר, קבלת מרותו היא תוצאה מכוח האות או המופת שעשה - אין הדבר כן) אלא (אנו סרים אל משמעתו) מפני

המצוה שצוה משה בתורה, ואמר: אם נתן אות, "אליו תשמעון" (דברים י"ח, כב), כמו שצוה לחתוך הדבר על פי שני עדים - אף על פי שאין אנו יודעים אם העידו אמת אם שקר - כך מצוה לשמוע מזה הנביא, אף על פי שאין אנו יודעים אם האות אמת או בכישוף או בלאט".

כשם שהחולה חייב ללכת אל הרופא מדין "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", אבל אסור לו להאמין שהרופא הוא המרפא אותו, אלא הרפואה באה מאתו יתברך, כך בדיני עדות וכן בדיני נבואה, הפעולה (תרופה, הגדת עדות, הוראת אות) לכשעצמה אינה הוכחה על אמיתות העניין. זוהי גזירת הכתוב שיש לקבל עדותם של עדים העונים על כל הקריטריונים של עדי אמת, ויש לקבל נבואת אדם העונה על כל הקריטריונים של נביא אמת - החל ברמתו הרוחנית וכלה באות או במופת.

יוצא לפי דבריו של הרמב"ם שהציווי בתורה "אליו תשמעון" הוא הוא המחייב לגבי קבלת נביאים לדורות. ציווי זה, מפני משה רבינו קיבלנו אותו, ועל קבלת נבואתו הרי מעידים כלל ישראל כולו עקב מעמד הר סיני. הרי שמעמד הר סיני, לפי הרמב"ם, קובע כי "זאת התורה אינה מוחלפת", וכחלק מקביעה זאת (על ידי מצות "אליו תשמעון") קובע את מעמדם של נביאים לדורות.

הבנה זאת בדברי הרמב"ם עולה בקנה אחד הן עם המכילתא והן עם דברי ראב"ע, כאשר אמיתות הנבואה מוסבת על הנביאים לדורות ולא על נבואת משה רבינו. ולכן הרמב"ן, החולק נמרצות על הבנת ראב"ע ביחס לנבואת משה, יכול לראות בדברי המכילתא "נטיה" לדעת ראב"ע. זוהי נטייה בלבד, ואינה הסכמה עמו, באשר היא מאוששת את סוגיית אמיתות הנבואה (שיטת ראב"ע) רק ביחס לנביאים לדורות ולא ביחס לנבואת משה רבינו. כך נראה לנו לפרש את דברי הרמב"ן.

רבי יוסף אלבו השכיל להגדיר את המשמעות היוצאת ממעמד הר סיני לגבי נאמנות נבואת משה, ואי היכולת של נביא אחר לחלוק על דבריו.

ספר העיקרים מאמר שלישי פרק י"ז

"אף על פי שכל דברי הנביאים אמיתיים בלי ספק, מכל מקום לפי גודל מעלת הנביא ומדרגתו בנבואה יהיה חוזק האימות הבא בדבריו... וכבר באר השם יתברך זה ההבדל בין נבואת משה לזולתו. אמר בנבואת משה (במדבר י"ב, ח) 'פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות', מכלל ששאר הנביאים זולת משה הם מדברים בחידות בלתי מבוארות... וכן ראוי שיפורשו באופן שיסכימו אל דברי משה... הרי מצינו שישעיהו אומר (ישעיה ו', א) 'ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא', ומשה אמר (שמות ל"ג, כ) 'כי לא יראני האדם וחי'. ואילו לא היינו יודעים מדרגת שום אחת מהם, היינו חושבים שדברי ישעיהו הם צודקים... ומשה שלא הגיע למדרגת ישעיהו לא השיג מהשם אלא דבר

מועט... אבל אחר שידענו היות משה רבן של נביאים... אם יהיה נביאכם' וכו'... ידענו כי דברי משה אמיתיים כפשוטם בלי ספק... אבל ישעיהו... בעצמו פירש שהשגתו זאת היתה בטעות ועל ידי כוח המדמה... ובעבור זה היה מתאונן 'אוי לי כי נדמית', כלומר, שנתפעלתי מן הכח המדמה... לפי שיאת המלך ה' צבאות ראו עיני, וידע אני שזהו פועל כח המדמה...

ויתבאר מכל זה, כי הנביא שהוא במדרגה למטה מנביא אחר, אי אפשר לו לחלוק על דברי הגדול, אבל יתפרשו דבריו באופן שלא יחלקו על דברי הגדול. ואחר שנתבאר בתורה היות נבואת משה במדרגה גדולה מכל הנביאים, מעתה אי אפשר לשמוע לשום נביא לחלוק עליו ולבטל דבריו.

ראינו לעיל כיצד דחה הרמב"ן את עמדת ראב"ע מכל וכל, בהבאתו ראיות מפסוקים מפורשים שענין אמיתות הנבואה לא היה מוטל בספק אצל דור יוצאי מצרים. לכן מצינו כי יחד עם הרמב"ם ראו את מעמד הר סיני כקשור באמיתות נבואת משה, ולא בנבואה בכלל, ובמילא בזאת התורה אינה מוחלפת. והנה, היה זה הרמב"ם בעצמו, אשר הצביע על אמיתות הנבואה כיסוד מוצק כבר בחיי אברהם אבינו ובנו יצחק, אשר בוודאי העבירוהו הלאה לבניהם ולבני בניהם.

מורה נבוכים חלק שלישי פרק כ"ז

"ואמנם ענין אברהם אבינו ע"ה בעקידה, כלל שני ענינים גדולים, הם מפנינות התורה. האחד הוא להודיע אותנו גבול אהבת האלוק יתברך ויראתו, עד היכן היא מגעת... והענין השני - להודיע אותנו איך יאמינו הנביאים באמת מה שיבאם מאת האלוק בנבואה. שלא יחשוב החושב: בעבור שהוא בחלום ובמראה ובאמצעות הכח המדמה, שפעמים לא יהיה מה שישמעהו או מה שימשל להם אמת, או יתערב בו קצת ספק.

ורצה להודיענו שכל מה שיראה הנביא במראה הנבואה היא אמת יציב אצל הנביא, לא יסופק בדבר ממנו אצלו כלל, ודינו אצלו כדין הענינים הנמצאים כולם, המושגים בחושים או בשכל. והראה על זה הסכם אברהם לשחוט בנו יחידו אשר אהב כמו שצווה - ואף על פי שהיתה המצוה ההיא בחלום או במראה. ולו היו הנביאים מסופקים בחלום של נבואה, או היה אצלם ספק במה ששיגוהו במראה הנבואה, לא היו מסכימים לעשות מה שימנעהו הטבע, ולא היה הוא מוצא בנפשו לעשות זה המעשה הגדול מספק".

כבר נצטוו בני נח בדין "שופך דם האדם באדם דמו ישפך", דבר המחייב את אברהם אבינו, וקל וחומר ב"ב של קו"ח אם נאמר שלאבות היה דין של בני ישראל (מינוס) ולא רק של בן נח (פלוס). לכן, אילו היה ספק ספיקא, ספק כל שהוא, בדבר מהימנותו של מראה הנבואה, לא היה אברהם אבינו רשאי לקחת את המאכלת כדי לשחוט את בנו על הספק, שהרי בוודאי בדיני נפשות אין ספק מוציא מידי ודאי.

נחישותו של אברהם בביצוע דבר הנבואה ("והעלהו של לעולה") מוכיחה בעליל שאמיתות הנבואה אצל האבות הקדושים הייתה בבחינת נכסי צאן ברזל. לא היה איפוא, כל צורך ביום מן הימים לעשות פעולה זאת או אחרת (ובפרט מעמד אדיר כמו מעמד הר סיני) כדי ללמד יסוד זה.

דברי הרמב"ם מקבלים גם חיזוק ממאמר מפורש של חז"ל (סנהדרין פט, ע"ב): "...היכא דמוחזק (הנביא שכול לדיק ונביא אמת - רש"י) שאני (ולא צני לות - רש"י) דאי לא תימא הכי, אברהם בהר המוריה, היכי שמע ליה יצחק? אליהו בהר הכרמל, היכי סמכי עליה ועבדי שחוטי חוץ? אלא היכא דמוחזק שאני". הרי שהקושיא מעקידת יצחק מופנית לא רק כלפי אברהם (והמענה - אמיתות הנבואה) אלא גם כלפי יצחק אבינו.

אמנם לאברהם אין ספק בדבר מהימנותו של נבואתו, אבל זה יכול לחייב אותו בלבד, ומנין שאחרים חייבים לקבל מהימנות זאת כלפיהם - עד לנטילת נשמה ועד בכלל? הרי מצבו של יצחק הוא: הבא להרגך - השכם והרגו! תשובת הגמרא היא שיצחק חייב היה להישמע לאמיתות הנבואה שקיבל אברהם, אך ורק משום שלאברהם היה דין נביא מוחזק, ובמילא בעל יכולת לפעול במסגרת הוראת שעה בכל התחומים פרט לעבודה זרה, כפי שלימדה התורה ב"אליו תשמעו".

ומידי דברי בסוגיית נביא מוחזק כאלהו בהר הכרמל (מלכים א', י"ח), מן הראוי להביא את הערתו המבריקה של הגר"ר מרגליות זצ"ל ("מרגליות היס" למסכת סנהדרין) המצביעה על כך שבכל פרשת הר הכרמל (מלכים א', פרק י"ח כולו, וכן בפרקים אחרים) מוזכר אליהו פעמים הרבה אך ורק בשם "אליהו". רק בפסוק לו שם, כאשר נעשתה הוראת השעה של שחוטי חוץ כתוב: "ויהי בעלות המנחה וגש אליהו הנביא ויאמר". הרי שזאת עשה מתוקף היותו נביא מוחזק, ולכן לא היה צריך לעשות אות מצדו, ואילו אלה מצדם היו חייבים לשמוע בקולו.

ובאשר לייחודיות של המקרה בהר הכרמל, כבר העיר שר התורה, ר' מאיר שמחה ב"משך חכמה" (דברים י"ב, יג-יד ד"ה השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה) כי חידוש פרשה זאת מובן היטב אליבא דשיטת הרמב"ם בטעמי הקרבנות ושחוטי חוץ, על פי "ולא יזבחו עוד לשעירים אשר המה זובחים" וכו'. היות ויש כאן "דררא דעבודה זרה", והרי עבודה זרה מופקעת לחלוטין מסוגיית הוראה שעה (נביא מוחזק, הוראת שעה, למיגדר מילתא), באה סוגיית אליהו בהר הכרמל ללמד שמותר דררא דעבודה זרה כהוראת שעה, למיגדר מילתא נגד ודאי עבודה זרה - וראויים הפירושים הנ"ל לאלה שאמרו: ואמנם לפי דברי רמ"ש ב"משך חכמה", אסור היה לאליהו לעשות את אשר עשה כדי למיגדר מילתא של עבירה אחרת, כגון חילול שבת וכד'. דררא דעבודה זרה הותרה רק כדי למנוע ודאי עבודה זרה.